

งานวิจัยและวรรณกรรม ทางพระพุทธศาสนา

Research and Literary Works on Buddhism

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต
วิชาแกนพระพุทธศาสนา

ตำรา
รหัสวิชา ๐๐๐ ๒๖๓

งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

Research and Literary Works on Buddhism

ฉบับปรับปรุง

โครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร
กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา (Research and Literary Works on Buddhism) ฉบับปรับปรุง

- ผู้แต่ง** : คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
คณะบรรณาธิการ : ผศ.สุพิมล ศรศักดิ์ดา
ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ : รศ.สยาม คำปรีดา
ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต : รศ.ดร.กาญจนา วัฒนสุนทร, รศ.ชัชณะ รุ่งปัจฉิม, ผศ.ดร.นลินี ณ นคร,
ผศ.ศศิธร ชูตินันทกุล, ผศ.ดร.สังวรณ์ ังดกระโทก
ศิลปะและจัดรูปเล่ม : นายสมบุรณ์ เฟ่งพิศ
พิสูจน์อักษร : นายสุชญา ศิริธัญญกร
ออกแบบปก : นายพิจิตร พรหมลี
พิมพ์ครั้งที่ ๑ : กรกฎาคม ๒๕๕๗ จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒ : พฤษภาคม ๒๕๕๙ จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม
ลิขสิทธิ์ : ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ฉบับปรับปรุง.-- พิมพ์ครั้งที่ 2.-- พระนครศรีอยุธยา :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559. 312 หน้า.

1. พุทธศาสนา--วิจัย. I. ชื่อเรื่อง.

294.3072

ISBN 978-616-300-229-7

จัดพิมพ์โดย

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (๘๗๗๐), (มือถือ) ๐๖๑-๓๔๗-๖๑๖๖
โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๑๓ (ผลงานลำดับที่ ๘)

จัดจำหน่ายโดย :

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๑-๑๗ ถนนมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๖๒๓ ๕๖๒๔ โทรสาร ๐-๒๖๒๓ ๕๖๒๓

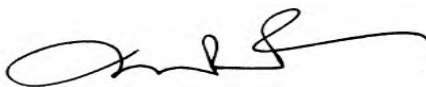
คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร เรื่องการปรับปรุงเนื้อหาและจัดพิมพ์ตำรารายวิชาแกนพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ พัฒนารูปแบบของหนังสือ และตำราให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน สวยงาม คงทน น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า มีเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ระบบคลังข้อสอบ พัฒนาบุคลากรและผลงานด้านวิชาการของ มหาวิทยาลัยให้แพร่หลายและเป็นเวทีเสนอผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ของมหาวิทยาลัย

โครงการนี้เกิดขึ้นมาได้จากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์มหาวิทยาลัย จากทุกส่วนงาน ทั้งส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน ร่วมกันพัฒนารายวิชาวิชาแกนพระพุทธศาสนา และหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ด้วยวิริยะอุตสาหะแรงกล้า แลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างมีมิตรไมตรี พัฒนาตน พัฒนางานให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เพียบพร้อมด้วยอรรถและพยัญชนะ เป็นที่ยอมรับของสังคม

ตำรารายวิชา “งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา” ฉบับปรับปรุง เล่มนี้ มีเนื้อหาสาระ แบ่งเป็น ๗ บท มุ่งหมายให้ศึกษาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับงานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยและล้านนา สมัยอยุธยาและธนบุรี สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน ตลอดถึงให้ศึกษาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เช่น พุทธธรรม วิมุตติมรรค รวมถึงงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นผลงานการวิจัยของบุคลากรในมหาวิทยาลัย และผลงานวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาระดับปริญญาโทและปริญญาเอก เนื้อหาสาระปรากฏแจ่มแจ้งแล้ว ในเล่มนี้

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกท่าน ที่ได้เสียสละเวลาอันมีค่าพัฒนาเนื้อหาวิชาเล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ตำรารายวิชา “งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา” ฉบับปรับปรุง เล่มนี้ คงอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการด้านวรรณกรรมและงานวิจัยแก่คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจสืบไป

(พระพรหมบัณฑิต,ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

ตำราเล่มนี้ ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร เรื่องการปรับปรุงเนื้อหา และจัดพิมพ์ตำรารายวิชาแกนพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๔ ของกองวิชาการ ร่วมกับสำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ (๑) เพื่อปรับปรุงเนื้อหาตำราวิชาแกนพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไปที่ใช้อยู่ในมหาวิทยาลัย ให้เป็นไปตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ตามกรอบมาตรฐานระดับอุดมศึกษา (๒) เพื่อให้คณาจารย์ของมหาวิทยาลัย ได้เสนอผลงานทางวิชาการ ด้วยการสร้างสรรค์ผลงานอย่างเป็นระบบ รองรับประกันคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของคณาจารย์มหาวิทยาลัย ให้เป็นที่ยอมรับทั่วไปในประเทศและระดับสากล

งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นวิชาหนึ่งในวิชาแกนพระพุทธศาสนาที่กำหนดให้ศึกษา “ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา ศึกษางานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วิเคราะห์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่น่าสนใจ เช่น เถภูมิกถา ของญาณโกวิท มังคลัตถปิณีของพระสิริมังคลาจารย์ ภาพยนตร์มหาชาติของพระเจ้าทรงธรรม สังคีตยวงค์ของสมเด็จพระวันรัต (แก้ว) วัดพระเชตุพน พระมงคลวิเสสเถรของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส แก่นพุทธศาสน์ของพุทธทาสภิกขุ กรรมที่ปณีของพระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร) พุทธธรรมของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) พุทธวิทยาของอาจารย์พร รัตนสุวรรณ และงานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย” ซึ่งมีรายละเอียดที่คณะผู้เขียนได้นำเสนอไว้แล้วในบทต่างๆ

คณะผู้เขียนหวังว่า ตำราเล่มนี้จะเป็นประโยชน์กับคณาจารย์ นิสิต ผู้สนใจทั่วไป และผู้เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ของโครงการนี้ จึงขอขอบคุณทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำตำราเล่มนี้ให้มีความสำเร็จเป็นรูปเล่ม จึงขอขอบคุณท่านผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่กองวิชาการ และคณะวิทยากร รศ.ชัชชนะ รุ่งปัจฉิม จากมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง และ รศ.ดร.กาญจนา วิธสุนทร ดร.นลินี ณ นคร, ผศ.ศศิธร ชูตินันทกุล และ ดร.สังวรณัฏ ภัทระโทก จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ที่ได้มีส่วนร่วมปรับปรุงเนื้อหาของตำราเล่มนี้ ด้วยวิริยอุตสาหะ มุ่งเทกำลังกายกำลังใจและกำลังสติปัญญา พัฒนางานวิชาการจนสำเร็จเป็นรูปเล่มสมบูรณ์ บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ได้ตั้งไว้ใจทุกประการ

คณะกรรมการปรับปรุงเนื้อหาวิชา
งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา
กรกฎาคม ๒๕๕๗

คำนำสำนักพิมพ์

งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา มุ่งสอนให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับกรรมดี กรรมชั่ว บาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ ที่ปราศจากพระพุทธศาสนา ตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น พญาลิไท พระสิริมังคลาจารย์ สมเด็จพระวันรัต (แก้ว) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พุทธทาสภิกขุ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อาจารย์พร รัตนสุวรรณ เป็นต้น ได้รจนาขึ้น เพื่อเป็นการเผยแพร่คตินิยม คำสอนทางพระพุทธศาสนา ด้านงานวิจัยและวรรณกรรม อันจะส่งผลให้ผู้อ่านได้เกิดการเรียนรู้ เกิดศรัทธา มีความซาบซึ้ง พร้อมปฏิบัติตามคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านงานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

ตำรารายวิชา “งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา” ฉบับปรับปรุง เล่มนี้ เป็นวิชาหนึ่งในวิชาแกนพระพุทธศาสนา ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภายในตำราเล่มนี้ได้อธิบายถึงงานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ สมัยสุโขทัยและล้านนา สมัยอยุธยา และธนบุรี สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน เช่น เถภูมิกถา มังคลัตถทีปนี กายยมหาชาติ สังคีตยวงค์ พระมงคฺลวิเสสกถา แก่นพระพุทธศาสนา กรรมที่ปีน พุทธธรรม และพุทธวิทยา ตลอดถึงงานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักพิมพ์ขอขอบพระคุณคณะกรรมการบริหารสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีพระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร. อธิการบดีและประธานกรรมการบริหารสำนักพิมพ์ ที่เมตตา มอบต้นฉบับตำรารายวิชา “งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา” ฉบับปรับปรุง ขอขอบคุณคณาจารย์ผู้แต่งที่ได้เสียสละเวลาร่วมกันพัฒนาเนื้อหาตำราเรียนเล่มนี้จนสำเร็จเป็นเล่มสมบูรณ์ และขอขอบคุณ กองวิชาการที่ช่วยเป็นแรงสนับสนุนงานต้นฉบับและบุคลากร ให้สำนักพิมพ์จัดพิมพ์ตำราเล่มนี้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ตำรารายวิชา “งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา” ฉบับปรับปรุง เล่มนี้จะเป็นแหล่งค้นคว้าข้อมูลให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษาเล่าเรียนของนิสิต นักศึกษา และประชาชนสืบไป

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พฤษภาคม ๒๕๕๙

คณะกรรมการดำเนินงานโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร
เรื่องการปรับปรุงเนื้อหาและจัดพิมพ์ตำรารายวิชาแกนพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ ๒๕๕๔

คณะกรรมการดำเนินงาน	คณะกรรมการปรับปรุงเนื้อหารายวิชา “งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา”
ที่ปรึกษา พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร.	ประธานกรรมการ ศศ.ทวิศักดิ์ ทองทิพย์
ประธานกรรมการ พระศรีคัมภีร์ญาณ,รศ.ดร.	รองประธานกรรมการ ศศ.มัน เสือสูงเนิน
รองประธานกรรมการ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,ศศ.ดร.	กรรมการ พระครูพิศาลกรกิจ,ดร. ศศ.ดร.ประชาวัชต์ โปธิประชา ศศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย ศศ.ประกอบ มีโคตรทอง รศ.สมบุญ บุญฤทธิ นายพิพัฒน์ภาสัน บุญเทียน
กรรมการ พระมหาสุริยา วรเมธี, ศศ.ดร. พระครูสังฆรักษ์กิตติพงศ์ สิริวฑฒโน พระมหาสุทัศน์ ตีสรวาทิ พระมหาศรีทนต์ สมจาโร พระมหาสุทิตย์ อากาศโร พระมหาชำนาญ มหาชาโน พระมหาประยูร โชติวโร พระทิพย์ สิริธมโม พระฐิตะวงษ์ อนุตโตร พระสมุห์ศักดิ์ดา วิสุทธิญาณ พระมหาราชัน จิตตปาโล พระสุทิน เขมวโส พระมหาสาธิต สาธิตโต ศศ.ดร.สมศักดิ์ บุญปู ศศ.ปฐมพงศ์ ทินบรรเจ็ดฤทธิ์ ศศ.ดร.ภัทรพล ใจเย็น ศศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดง ศศ.ดร.โกนิภูธร ศรีทอง นายอดุลย์ คนแรง นายพิธิบูลย์ กาญจนพิพิธ ศศ.สุเทพ พรมเลิศ นายเกษม แสงนนท์ นายสนธิญาณ รักษาภักดิ์	กรรมการและเลขานุการ นายจกนรินทร์ เหลืองอ่อน
กรรมการและเลขานุการ นายสุชญา ศิริธัญญาร	คณะบรรณาธิการ ศศ.สุพิมล ศรศักดิ์ดา ศศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ นายเกษม แสงนนท์
กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ พระมหาสุระศักดิ์ ธีรวโส พระมหานพดล เตชธมโม พระมหาธิติ อนุภทโท นายสินชัย วงษ์จำนงค์ นายอักษรวิญญ์ โฉมศรี นายชำนาญ เกิดช่อ นายสมบุญรณ์ เฟ่งพิศ นายจิระศักดิ์ ธารสุขกระจำง นางสาวฐาณิชาญาม์ มัควัลย์ นายวิชิต มงคลวีระขจร นางสาวอรุณรัตน์ เพ็ชรรุ่ง นายกิตติพัทธ์ ทินบรรเจ็ดฤทธิ์ นางสาวตรีรัตน์ ศรีตะวัน นางสาววิไลวรรณ รั้งสร้อย	ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต รศ.ดร.กาญจนา วัฒนสุนทร รศ.ชูขณะ รุ่งปัจฉิม ดร.นลินี ณ นคร ศศ.ศศิธร ชูตินันทกุล ดร.สังวรณ์ จัดกระโทก
	ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ รศ.สยาม คำปรีดา

สารบัญ

	หน้า
คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๔)
คำนำสำนักพิมพ์	(๕)
คณะกรรมการดำเนินงานโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร ปิงบประมาณ ๒๕๕๔	(๖)
บทที่ ๑ ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับงานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา	๑
๑.๑ ความนำ	๒
๑.๒ ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา	๕
๑.๒.๑ ความหมายของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา	๖
๑.๒.๒ จุดมุ่งหมายของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา	๘
๑.๒.๓ ลักษณะของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา	๑๐
๑.๒.๔ ประเภทของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา	๑๒
๑.๒.๕ ขอบเขตของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา	๑๖
๑.๒.๖ ประโยชน์ของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา	๑๗
๑.๓ ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา	๑๗
๑.๓.๑ ความหมายของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา	๑๘
๑.๓.๒ จุดมุ่งหมายของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา	๒๐
๑.๓.๓ ลักษณะของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา	๒๒
๑.๓.๔ ประเภทของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา	๒๓
๑.๔ การวิเคราะห์งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา	๒๖
๑.๔.๑ ความหมายของการวิเคราะห์	๒๖
๑.๔.๒ วัตถุประสงค์ของการวิเคราะห์	๒๖
๑.๔.๓ ประโยชน์ของการวิเคราะห์	๒๖
๑.๔.๔ แนวทางของการวิเคราะห์	๒๗
๑.๕ งานวิจัยและงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ	๓๓

(๘)

สรุปท้ายบท	๓๔
คำถามท้ายบท	๓๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๓๘
บทที่ ๒ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาสมัยสุโขทัยและล้านนา	๔๑
๒.๑ ความนำ	๔๒
๒.๒ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย	๔๕
๒.๒.๑ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญในสมัยสุโขทัย	๔๕
๒.๒.๒ วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องเตภูมิกถา	๔๘
๒.๓ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยล้านนา	๖๑
๒.๓.๑ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญในสมัยล้านนา	๖๔
๒.๓.๒ วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องมังคลัตถที่ปนี	๖๗
สรุปท้ายบท	๘๓
คำถามท้ายบท	๘๖
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๘๗
บทที่ ๓ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาและธนบุรี	๙๑
๓.๑ ความนำ	๙๒
๓.๒ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาตอนต้น	๙๔
๓.๒.๑ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญในสมัยอยุธยาตอนต้น	๙๕
๓.๒.๒ วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องโครงนิราศหิริภุญชัย	๙๘
๓.๓ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาตอนกลาง	๑๐๑
๓.๓.๑ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญในสมัยอยุธยาตอนกลาง	๑๐๑
๓.๓.๒ วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องกาพย์มหาชาติ	๑๐๖
๓.๔ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาตอนปลาย	๑๐๙
๓.๔.๑ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ	๑๐๙
๓.๔.๒ วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องมาลัยคำหลวง	๑๑๓
๓.๕ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยธนบุรี	๑๑๘
๓.๕.๑ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ	๑๑๘

	(๙)
๓.๕.๒ วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องภฤณาสอนน้องคำฉันท์	๑๒๑
สรุปท้ายบท	๑๒๔
คำถามท้ายบท	๑๒๖
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๒๗
บทที่ ๔ งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	๑๒๙
๔.๑ ความนำ	๑๓๐
๔.๒ งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	๑๓๑
๔.๒.๑ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	๑๓๑
๔.๒.๒ วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องสังคีตยวงค์	๑๔๕
๔.๒.๓ วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องพระมวงคลวิเสสภดา	๑๕๔
สรุปท้ายบท	๑๗๐
คำถามท้ายบท	๑๗๒
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๗๓
บทที่ ๕ งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน	๑๗๕
๕.๑ ความนำ	๑๗๖
๕.๒ งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน	๑๗๖
๕.๒.๑ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน	๑๗๗
๕.๒.๒ วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องแก่นพุทธศาสน์	๑๗๗
๕.๒.๓ วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องกรรมที่ปณี	๑๙๐
๕.๒.๔ วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องพุทธวิทยา	๒๐๓
สรุปท้ายบท	๒๑๑
คำถามท้ายบท	๒๑๓
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๑๔
บทที่ ๖ งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา	
ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๒๑๕
๖.๑ ความนำ	๒๑๖

(๑๐)

๖.๒ งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่น่าสนใจในมหาวิทยาลัย	
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์	๒๑๖
๖.๒.๑ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องพุทธธรรม	๒๑๗
๖.๒.๒ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องวิมุตติธรรม	๒๒๒
๖.๒.๓ งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องคัมภีร์มหาวงศ์	๒๓๗
สรุปท้ายบท	๒๔๘
คำถามท้ายบท	๒๕๐
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๕๑
บทที่ ๗ งานวิจัยทางพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๒๕๓
๗.๑ ความนำ	๒๕๔
๗.๒ งานวิจัยทางพระพุทธศาสนาที่เป็นผลงานการวิจัยของบุคลากรใน	
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๒๕๔
๗.๓ งานวิจัยทางพระพุทธศาสนาที่เป็นวิทยานิพนธ์ของนักศึกษา	
ระดับบัณฑิตศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๒๗๓
สรุปท้ายบท	๒๙๒
กิจกรรมท้ายบท	๒๙๔
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๙๕
บรรณานุกรม	๒๙๖
คณาจารย์ปรับปรุงเนื้อหารายวิชา “งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา”	๓๐๒

บทที่ ๑

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับงานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวีศักดิ์ ทองทิพย์

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาได้
๒. บอกความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาได้
๓. วิเคราะห์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาได้
๔. บอกงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาที่น่าสนใจได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา
- งานวิจัยทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ
- งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ
- ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา
- การวิเคราะห์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๑ ความนำ

มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีความแตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ ตรงที่รู้จักใช้เหตุผล ดังนั้น เมื่อนิยาม คำว่า มนุษย์เราจึงให้นิยามว่า “มนุษย์คือสัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล” ซึ่งหมายความว่าความมีเหตุผลนี้ทำให้มนุษย์มีความแตกต่างไปจากสัตว์ประเภทอื่น ๆ ความมีเหตุผลดังกล่าวจึงเกิดวิวัฒนาการมาพร้อม ๆ กับการแสวงหาความรู้ความจริงของมนุษย์ เราอาจจะจัดลำดับการแสวงหาความรู้ความจริงของมนุษย์ได้ว่า **ยุคดึกดำบรรพ์** มนุษย์เราแสวงหาความรู้โดยอาศัยประสบการณ์ เช่น การจับไฟ แล้วรู้ว่าไฟร้อนจากประสบการณ์นี้ก็ทำให้เกิดความรู้ใหม่ขึ้น แล้วมนุษย์ก็ไม่กล้าจับไฟอีก ประสบการณ์ต่าง ๆ ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่แก่มนุษย์มากมาย และความรู้ ที่ได้รับจากประสบการณ์ดังกล่าวซึ่งมีแหล่งที่มาแตกต่างกัน เมื่อสั่งสมประสบการณ์ได้มากขึ้น ก็เริ่มสรุปได้ว่า แหล่งที่มาของความรู้แต่ละอย่างจะหาได้อย่างไรและมีอยู่อย่างไร เมื่อต้องการความรู้ความจริงอย่างนั้น ๆ อีก มนุษย์ก็สามารถไปแสวงหาความรู้ความจริงจากแหล่งความรู้ดังกล่าวนั้นได้อีก ในขั้นนี้มนุษย์ได้พัฒนาการมาเป็นขั้นของการแสวงหาความรู้ความจริงจากแหล่งความรู้ คือรู้ว่าความรู้ความจริงแต่ละประเภทนั้น จะแสวงหาได้จากแหล่งใดบ้าง แหล่งความรู้นี้มีอยู่ทั้งในธรรมชาติและมีอยู่ในตัวมนุษย์เองด้วย คือในธรรมชาติมีแหล่งให้มนุษย์ได้เรียนรู้มากมาย และมนุษย์นั้นถ้าหากได้สั่งสมประสบการณ์ด้านใดด้านหนึ่งเอาไว้ได้มาก ๆ จนกลายเป็นความเชี่ยวชาญในด้านนั้น ๆ ก็กลายเป็นแหล่งความรู้ไปโดยปริยาย เช่น หากอยากรู้ในเรื่องของยา ก็ไปหาเภสัชกร อยากรู้เรื่องพระพุทธศาสนาก็ไปหาพระสงฆ์หรือผู้มีประสบการณ์ทรงคุณความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา เป็นต้น

การแสวงหาความรู้ความจริงในยุคดึกดำบรรพ์นี้ ยังเป็นความรู้ที่ยังไม่ได้จัดระบบที่แน่นอน ซึ่งความรู้ที่ได้มาจึงอาจจะก่อให้เกิดความผิดพลาดได้ง่าย ต่อมาใน **ยุคกรีกโบราณ** กลุ่มของอริสโตเติล (Aristotle) ได้ค้นพบวิธีการแสวงหาความรู้ใหม่อีกแบบหนึ่ง คือแทนที่จะอาศัยความรู้จากประสบการณ์หรือจากแหล่งความรู้เหมือนกับที่ใช้ในยุคดึกดำบรรพ์ได้ ก็หันมาอาศัยการใช้เหตุผลของตนเองเป็นหลักในการแสวงหาความความจริงแทน ซึ่งกรณีนี้ ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ ได้กล่าวว่า การแสวงหาความรู้แบบนี้ก็คือการแยกปัญหาออกเป็นวงกว้างและวงแคบแล้วลงสรุป วิธีการนี้เรียกว่าวิธีการนิรนัย (Deductive) การนิรนัยจึงเป็นการเริ่มจากเหตุหรือข้อเท็จจริงใหญ่ (Major premise) ก่อนแล้วมีเหตุหรือข้อเท็จจริงย่อย (Minor premise) ทั้งสองเหตุหรือข้อเท็จจริงนี้จะต้องเป็นจริงด้วย จึงจะลงสรุป (Conclusion) ได้ข้อเท็จที่เป็นจริงและมีความสมเหตุสมผล อริสโตเติลเรียกการหาเหตุผลอย่างนี้ว่า

Syllogism¹ เช่น เราเห็นสีขาวยุคนิดสะท้อนแสง เราเห็นหิมะมีสีขาวยุคนิด เราจึงสรุปว่า หิมะสะท้อนแสง วิธีการแสวงหาความรู้ความจริงแบบนี้มีจุดแข็งตรงที่แทบจะไม่มีโอกาสผิดพลาดได้เลยถ้าทำให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ แต่มีจุดอ่อนอยู่ที่ว่า ก่อให้เกิดความรู้ใหม่ได้น้อย เพราะข้อสรุปที่ได้ ที่เรารู้ว่าเป็นองค์ความรู้ใหม่นั้น มันได้ปรากฏอยู่ในข้อเสนองานทั้งสองนั้นแล้ว ต่อมา ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon) ได้มองเห็นจุดอ่อนของวิธีการแบบนิรนัย จึงได้นำเสนอวิธีการแสวงหาความรู้ความจริงแบบใหม่ ซึ่งเป็นวิธีย้อนกลับของวิธีแบบนิรนัย เรียกว่าวิธีนี้ว่า วิธีการอุปนัย (Inductive) คือ เป็นการแสวงหาความรู้ความจริงที่ดำเนินการจากเหตุผลส่วนย่อยเพื่อไปสรุปส่วนใหญ่ เช่น เมื่อนำน้ำธรรมดาทั่วไปมาต้มในความสูงระดับน้ำทะเลทุกครั้งที่อยู่เหนือ ๑๐๐ องศา C แล้วน้ำเดือด เราก็สรุปว่า จุดเดือดของน้ำธรรมดาทั่วไป เมื่อความสูงระดับน้ำทะเลอยู่ที่อุณหภูมิ ๑๐๐ องศา C เป็นต้น วิธีการแสวงหาความรู้ความจริงแบบนี้ จะมีจุดแข็งถ้าหากเราสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้ทุกหน่วยและข้อมูลที่เก็บมาได้นั้นเป็นตัวแทนที่ดี เรียกว่าอุปนัยสมบูรณ์ (Perfect inductive) แต่มีจุดอ่อนอยู่ที่อาจก่อให้เกิดความผิดพลาดได้ในกรณีที่เป็นการอุปนัยไม่สมบูรณ์ (Imperfect inductive) คือ เก็บข้อมูลมาเพียงบางส่วน เช่น การสุ่มเอามาเป็นตัวอย่างไม่เพียงพอบางส่วนไม่ได้เก็บมาทุกหน่วย ต่อมาใน พุทธศตวรรษที่ ๒๔ ชาลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) และนักวิทยาศาสตร์คนอื่น ๆ ได้คิดวิธีการแสวงหาความรู้ความจริงอีกแบบหนึ่ง วิธีนี้ก็ยังมีพื้นฐานมาจากวิธีการแบบนิรนัยและอุปนัยนั่นเอง เรียกว่า วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) ซึ่งเป็นวิธีการแสวงหาความรู้เป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน มีวิธีการที่เป็นแบบแผนแน่นอน ทำให้ได้ความรู้และข้อสรุปที่น่าเชื่อถือ ซึ่งล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ ได้กล่าวว่า เป็นวิธีสืบแสวงหาความรู้สมัยใหม่ และยังเป็นที่ยอมรับใช้กันอย่างมากในปัจจุบัน แต่ถ้าเราทราบแนวโน้มของการค้นคว้าความจริงว่าเป็นอนิจจัง วิธีการทางวิทยาศาสตร์ก็มีแนวโน้มจะยืนยงอยู่ตลอดไป สักวันหนึ่งคนรุ่นหลังก็จะพูดว่าวิธีการนี้เป็นวิธีการคิดแบบโบราณอีก² วิธีการทางวิทยาศาสตร์ดังกล่าว มีอยู่ ๕ ขั้นตอน คือ ขั้นตอนกำหนดปัญหา (Identifying the problem) ขั้นตอนตั้งสมมติฐาน (Setting Hypothesis) ขั้นตอนเก็บรวบรวมข้อมูล (Collecting Data) ขั้นตอนวิเคราะห์ข้อมูล (Analyzing Data) และขั้นตอนสรุปผล (Drawing Conclusion) การวิจัยในปัจจุบันเป็นกระบวนการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงที่มีระบบระเบียบและมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน โดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์นั่นเอง

¹ ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ, *หลักการวิจัยทางการศึกษา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทศึกษาพร จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๓.

² ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ, *หลักการวิจัยทางการศึกษา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๔.

ในการแสวงหาทิศทางและแนวความคิดใหม่ ๆ เพื่อแก้ปัญหาของโลก คนหรือปัญญาชน พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ได้กล่าวว่า ในประเทศที่พัฒนาแล้วจำนวนหนึ่ง ก็ได้หันมาสนใจพระพุทธศาสนา ฉะนั้น จุดที่เราจะทำวิจัยทางพระพุทธศาสนา จึงมี ๒ ด้าน คือ

ด้านที่ ๑ คือการศึกษาพระพุทธศาสนาเพื่อความเข้าใจสังคมไทย และเพื่อประโยชน์ของสังคมไทยในด้านนี้ แ่งที่ ๑ คือศึกษาพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นรากฐาน และเป็นองค์ประกอบของสังคมและวัฒนธรรมไทย คือ ศึกษาในแง่ที่ว่า พระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลอะไรต่อสังคมไทย และมีบทบาทอย่างไรในสังคมไทย เมื่อเข้ามาในสังคมไทยแล้วมีความเป็นไปอย่างไร ทั้งในทางเจริญและทางเสื่อม แ่งที่ ๒ ศึกษาในแง่ที่ว่า พระพุทธศาสนาเองเมื่อเข้ามาสู่สังคมไทยแล้ว องค์ประกอบอื่น ๆ ในสังคมไทยได้แปรเปลี่ยนพระพุทธศาสนาไปอย่างไร ไม่ใช่ว่าพระพุทธศาสนาทำต่อสังคมไทยเท่านั้น สังคมไทยก็ได้ทำกับพระพุทธศาสนาด้วย เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในสังคมไทยจึงไม่จำเป็นต้องเป็นพระพุทธศาสนาอย่างเดิมทั้งหมด แต่เป็นพระพุทธศาสนาแบบคนไทยตีความ หรือ พระพุทธศาสนาในแง่ที่คนไทยชอบนำมาใช้ และพระพุทธศาสนาในแง่ที่กลมกลืนประสมประสานกับองค์ประกอบอื่นในสังคมไทย เช่น ลัทธิผีสงาย เทวดา ศาสนาพราหมณ์ เป็นต้น

ด้านที่ ๒ คือการศึกษาพระพุทธศาสนา ในแง่ที่เป็นจุดสนใจของวิชาการทางโลก หรือของปัญญาชนในยุคปัจจุบัน ในแง่ที่จะก้าวไปช่วยแก้ปัญหาของโลกทั้งหมด หรือเพื่อร่วมสร้างสรรค์อารยธรรมโลกเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาในด้านที่เป็นสากล ในด้านนี้ คือการศึกษาหลักธรรมหลักปรัชญา หรือตัวแท้ของพระพุทธศาสนาจากบริบทของสังคม และประวัติศาสตร์เท่าที่จะทำได้ อันนี้เป็นการเข้าไปหาคำสอนเดิม สู้ตัวเนื้อหา ความคิด หลักธรรม รวมทั้งข้อปฏิบัติที่แท้จริง การศึกษาในแง่นี้เป็นการศึกษาที่อาจจะนำมาโยงกับวิชาการสมัยใหม่ นำมาใช้กับวิทยาการสมัยใหม่ได้ เช่น อาจจะใช้ในด้านรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และจิตวิทยา เป็นต้น ในสาขาวิชาต่าง ๆ นี้ เราสามารถนำเอาหลักธรรมไปโยงเข้าได้ และอันนี้ก็เป็นการสร้างเสริมสืบต่อความคิดในวิชาการเหล่านั้น³ ซึ่งความเห็นดังกล่าวก็เป็นประเด็นสำคัญที่จะนำมากำหนดเป็นแนวทางในการวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนาได้อีกทางหนึ่ง

การวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนาเป็นการแสวงหาความรู้ความจริงที่มีระเบียบอีกแบบหนึ่ง ซึ่งบางกรณีอาจจะใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เหมือนกับการวิจัยในสาขาอื่น ๆ แต่ในบางกรณีการใช้วิธี

³ พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), มหาวิทยาลัยกบงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔.

การทางวิทยาศาสตร์อาจจะมีข้อจำกัด ในกรณีการแสวงหาความรู้ความจริงที่เกี่ยวข้องกับนามธรรม เช่น จิต เจตสิก และนิพพาน เป็นต้น วิธีการทางวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถทำให้เข้าถึงความรู้ความจริงในเรื่องเหล่านี้ได้ ฉะนั้นการจะนำวิธีการใดมาใช้ในการวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนาจะต้องคำนึงถึงความเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาให้มาก เพราะการวิจัยทางด้านพระพุทธ- ศาสนานั้นเราสามารถศึกษาได้หลายระดับ ขึ้นอยู่กับว่าเราต้องการนำเอาความรู้ความจริงที่ได้รับจากการวิจัยนั้นไปใช้แก้ปัญหาแบบใดและระดับใด

๑.๒ ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา

งานวิจัย หมายถึง กระบวนการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงที่มีระบบระเบียบและมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน โดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ ความหมายนี้ใช้กับการวิจัยทั่วไป เมื่อเรานำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการวิจัยจะต้องยอมรับข้อตกลงเบื้องต้นเกี่ยวกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ให้ได้ก่อน ข้อตกลงเบื้องต้นดังกล่าวนี้สรุปได้เป็น ๒ ประการ คือ (๑) ข้อตกลงเกี่ยวกับรูปแบบของธรรมชาติ (Assumption of the uniformity nature) ได้แก่ สัจพจน์เกี่ยวกับชนิดของธรรมชาติ สัจพจน์ของความคงเส้นคงวา สัจพจน์ของความมีเหตุผล (๒) ข้อตกลงเกี่ยวกับกระบวนการทางจิตวิทยา (Assumption concerning the psychological process) การรับรู้ ความจำ และเหตุผล เป็นต้น ข้อจำกัดของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ดังที่ได้กล่าวมาส่วนใหญ่มุ่งศึกษาความจริงด้านวัตถุ (สาระ) แต่การแสวงหาความรู้ความจริงทางพระพุทธศาสนามุ่งศึกษาความจริงทั้ง ๒ ด้าน คือทั้งในด้านวัตถุ (สสาร) และด้านที่มีใจวัตถุ (อสสาร) ส่วนที่เป็นการแสวงหาความรู้ความจริงในด้านที่มีใจวัตถุนี้เอง จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการทางพระพุทธ ศาสนาโดยเฉพาะ ดังนั้น เพื่อให้เห็นเป็นภาพรวมในเรื่องของความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาในหัวข้อนี้จะได้นำเสนอ ๖ ประเด็นหลัก คือ

- ๑) ความหมายของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา
- ๒) จุดมุ่งหมายของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา
- ๓) ลักษณะของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา
- ๔) ประเภทของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา
- ๕) ขอบเขตของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา
- ๖) ประโยชน์ของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา

แต่ละประเด็นจะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

๑.๒.๑ ความหมายของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา

คำว่า “งาน” หมายถึง หน้าที่หรือกิจที่ต้องทำ คำว่า “วิจัย” หมายถึง การค้น การรวบรวม การตรวจตรา การสอบสวน หรือการเลือกเฟ้น เมื่อกล่าวถึงงานวิจัยจึงน่าจะมีความหมายว่า “เป็นหน้าที่หรือกิจที่ต้องทำเกี่ยวกับการค้นคว้า การรวบรวม การตรวจตรา การสอบสวน หรือการเลือกเฟ้น เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ ความจริงในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง” ดังนั้น งานวิจัยทางพระพุทธศาสนาจึงเป็น “กิจหรือหน้าที่ที่ต้องทำเกี่ยวกับการค้นคว้า การรวบรวม การตรวจตรา การสอบสวน หรือการเลือกเฟ้น เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ความจริงทางด้านพระพุทธศาสนา” พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึงความหมายของการวิจัยไว้ในเอกสารทางวิชาการ เรื่องมหาวิทยาลัยกับงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาว่า “การวิจัยเป็นการแสวงหาความรู้ที่มีระบบและเป็นการบุกเบิกเข้าไปในแดนแห่งความรู้ ทำให้เกิดความลึกซึ้งแตกฉานในเรื่องนั้น ๆ เพื่อหาความรู้จริง และทำให้เกิดความเชี่ยวชาญในวิชาการเป็นพิเศษ”⁴ ซึ่งความรู้ความจริงทางพระพุทธศาสนาดังกล่าวนี้ แบ่งเป็นความรู้ในระดับโลกิยะและโลกุตตระ ความรู้ในระดับโลกิยะนี้ในทัศนะทางพระพุทธศาสนาสามารถเข้าถึงได้ด้วย สุตมยปัญญา และ จินตามยปัญญา ส่วนความรู้ความจริงในระดับโลกุตตระ จะเข้าถึงได้โดย ภาวนามยปัญญา ซึ่งวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันไม่สามารถจะเข้าถึงความรู้ความจริงในระดับโลกุตตระนี้ได้ พระราชปริยัติ (สฤชต์ สิริธโร) กล่าวว่า เมื่อกำหนดความตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย และตามที่อรรถกถาอธิบายก็พอจะถือเอาความได้ว่า การวิจัยแบบที่พระพุทธศาสนากำหนดไว้ คือ การศึกษาหลักพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง และทรงบัญญัติไว้แก่พระสาวกทั้งหลาย และพระสาวกเหล่านั้นได้ทรงจำพระธรรมวินัยนั้นนำมาสั่งสอนสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อมีผู้ศึกษาค้นคว้าแล้วนำมาเสนอในรูปแบบที่เป็นคัมภีร์ เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์มังคลัตถปิณี ถือว่าเป็นงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา⁵

สำหรับหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา มีคำว่า “วิจัย” ปรากฏอยู่ในโพชฌังคสูตร มีพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า ยาวกัถญจ ภิกขเว ภิกขุ ธมมวิจัยสมโพชฌังคั ภาเวสสันติ ฯเปฯ วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุณฺ ปาฎิกงฺขา โน ปริหานิ. แปลความว่า “ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย

⁴ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), มหาวิทยาลัยกับงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๕๔-๕๘.

⁵ พระราชปริยัติ (สฤชต์ สิริธโร), งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์” (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความเพียรธรรม)⁶ และใน สังฆิตตพลสูตร มีพุทธพจน์ว่า

อิมานิ โข ภิกขเว สตต พลานีติ.

สททาพล วิริยพล	หิริ โอตตบปิย พล
สติพล สมาธิพล	ปญญา เว สตตม พล
เอเตหิ พลวา ภิกขุ	สุข ชีวติ ปณตโต
โยนิโส วิจิเน ธมม	ปญญาตถ วิปสสติ
ปชุชตสเสว นิพพาน	วิโมกโข โหติ เจตโส.

แปลความว่า “ภิกษุทั้งหลาย พละ ๗ ประการนี้แล ภิกษุผู้เป็นบัณฑิตมีพละ ๗ ประการนี้ คือ สัททาพละ วิริยะพละ หิริพละ โอตตบปิยพละ สติพละ สมาธิพละ และปัญญาพละ ย่อมอยู่อย่างมีความสุข เลือกเพียรธรรมโดยแยบคาย⁷ เห็นแจ้งอรรถด้วยปัญญา⁸ ความหลุดพ้นแห่งใจย่อมมีได้ เหมือนความดับไปแห่งประทีป ฉะนั้น⁹

ศัพท์ว่า “วิจิเน” พระราชปริยัติ (สฤชต์ สิริธโร) มีคำอธิบายไว้ดังนี้ “วิจิเน คือ วิจิเนยย ลงเออยย แล้วลบ ยย จึงปรากฏรูปเป็น วิจิเน คำนี้มีรากศัพท์เดียวกับคำว่า วิจย คือ วิ บพหน้า จิ ชาติ วิจย นั้น เอา อี ที่ จิ เป็น อย ธรรมที่พึงเลือกเพียรก็คือข้อธรรมที่ต้องการหรือเรื่องราวนั้น ๆ”¹⁰ จะเห็นได้ว่ากิจ หรือหน้าที่ในการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความรู้ความจริงที่มีอยู่ในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นเองที่เป็นงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา ข้อสังเกตประการหนึ่ง

คำว่า “การ” หมายถึง กิจ งาน ธุระ หน้าที่ คำนี้ถ้าอยู่ท้ายสมาส แปลว่า ผู้ทำ เช่น พานิชยการ เป็นต้น ดังนั้น ไม่ว่าจะใช้คำว่า “การวิจัย” หรือ “งานวิจัย” ทั้ง ๒ คำนี้ มิได้มีความหมายแตกต่างกัน

สรุปได้ว่า ความหมายของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา คือ งานที่ต้องทำเกี่ยวกับการค้นคว้า การรวบรวม การตรวจตรา การสอบสวน หรือการเลือกเพียร เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ความจริงทางด้านพระพุทธศาสนา

⁶ อัง.สตุตทก. (บาลี) ๒๓/๒๖/๒๑, อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๒๖/๔๑.

⁷ คำว่า เลือกเพียรธรรมโดยแยบคาย หมายถึงพิจารณาเห็นธรรมคืออริยสัจ ๔.

⁸ คำว่า เห็นแจ้งอรรถด้วยปัญญา หมายถึงเห็นแจ้งสัจธรรมด้วยปัญญาในอริยมรรค, อัง.สตุตทก.อ. (บาลี)๓/๑-๕/๑๕๙.

⁹ อัง.สตุตทก. (บาลี) ๒๓/๓/๒, อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๒๖/๔-๕.

¹⁰ พระราชปริยัติ (สฤชต์ สิริธโร), งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๒.

๑.๒.๒ จุดมุ่งหมายของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา

งานวิจัยโดยทั่วไปมักจะมีการกำหนดจุดมุ่งหมายของงานวิจัยเอาไว้กว้าง ๆ โดยสรุปแล้วที่สำคัญมีอยู่ ๔ ประการ คือ

๑) เพื่อการบรรยาย (Description) เป็นการบรรยายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ ว่ามีลักษณะอย่างไร มีองค์ประกอบอะไรบ้าง มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่อย่างไร เป็นการให้รายละเอียดเพื่อให้เกิดความชัดเจน ในทางพระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายเพื่อบรรยายถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับพระพุทธศาสนาในขณะนั้น เช่น การวิจัยเรื่อง “การศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการขาดแคลนพระสงฆ์ในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์”¹¹ การวิจัยเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อบรรยายให้เห็นถึงปรากฏการณ์ของการขาดแคลนพระสงฆ์ในช่วงนั้นว่ามีลักษณะอย่างไร เช่น บรรยายให้เห็นสภาพของวัดในชุมชนตามแนวเขตชายแดนไทย-กัมพูชา ที่พระสงฆ์จำพรรษาอยู่มีจำนวนน้อย ประเภทของพระสงฆ์ ที่มีอยู่ส่วนใหญ่จะเป็นพระหลวงตา บวชเมื่อแก่ ขาดความรู้ ความเข้าใจในหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ไม่สามารถเทศน์ หรือ สอนคนในชุมชนให้เข้าใจในหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ส่วนคนหนุ่มในชุมชนที่เข้ามาบวชก็จะอยู่ได้ไม่นาน คือประมาณ ๓ - ๗ วัน เหล่านี้เป็นการบรรยายเพื่อให้เห็นถึงรายละเอียดที่ชัดเจนของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ ว่ามีลักษณะอย่างไร

๒) เพื่อการอธิบาย (Explanation) เป็นการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ที่เป็นผลเชื่อมโยงไปหาสาเหตุที่ทำให้เกิดผลนั้น ว่ามีความเชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผลต่อกันในลักษณะอย่างไรบ้าง เช่น จากตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว สาเหตุที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์การขาดแคลนพระสงฆ์ดังกล่าวเนื่องมาจากคนแก่ในชุมชนเข้ามาบวชเพื่อหาความสงบทางด้านจิตใจหรือเข้ามาบวชเพื่ออยู่รักษาวัดในชุมชนไม่ให้เกิดเป็นวัดร้าง ดังนั้นในแต่ละวัดจึงต้องมีแต่พระหลวงตาอยู่จำพรรษาและมีอยู่จำนวนน้อย สำหรับพระหลวงตาเหล่านี้เป็นผู้เข้ามาบวชตอนแก่จึงไม่มีโอกาสศึกษานักธรรมหรือบาลี จึงทำให้ขาดองค์ความรู้ที่จะเทศน์หรือสอนคนในชุมชน ส่วนคนหนุ่มที่เข้ามาบวชส่วนใหญ่อยู่ได้ประมาณ ๓-๗ วันเป็นสาเหตุเนื่องจากว่า คนหนุ่มเหล่านี้เป็นผู้ไปทำงานอยู่กับบริษัทในจังหวัดอื่น ๆ เมื่อลาบริษัทมาบวชก็จะลาได้ประมาณ ๓-๗ วัน จึงต้องลาสิกขาเพื่อกลับไปทำงานที่บริษัทตามเดิม

¹¹ ทวีศักดิ์ ทองทิพย์และคณะ, “การศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการขาดแคลนพระสงฆ์ในเขตชายแดน ไทย-กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์”, รายงานการวิจัย (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗)

เหล่านี้เป็นการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ที่เป็นผลเชื่อมโยงไปหาสาเหตุที่ทำให้เกิดผลนั้น ว่ามีความเชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผลต่อกันในลักษณะอย่างไรบ้าง

๓) เพื่อการทำนาย (Prediction) จากการศึกษาถึงความสัมพันธ์ทำให้เราสามารถทำนายหรือคาดเดาเหตุการณ์ล่วงหน้าได้ว่า เมื่อมีเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้น จะมีเหตุการณ์ใดติดตามมา คือ เป็นการทำนายสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอย่างมีเหตุผล และมีข้อมูลสนับสนุนน่าเชื่อถือ เช่น จากตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว ถ้าหากคนแก่ในชุมชนยังมีมาก ไม่มีการเรียนการสอนนักธรรมหรือบาลีในวัดตามชุมชนแนวเขตชายแดนไทย-กัมพูชา คนหนุ่มในวัยแรงงานยังต้องไปทำงานอยู่กับบริษัทในจังหวัดอื่น ๆ สภาพปัญหาการขาดแคลนพระสงฆ์ในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ ก็ยังจะต้องเกิดขึ้นและยังคงมีอยู่ต่อไป เหล่านี้เป็นการทำนายหรือคาดเดาเหตุการณ์ล่วงหน้าว่า เมื่อมีเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้น จะมีเหตุการณ์ใดติดตามมา คือ เป็นการทำนายสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอย่างมีเหตุผล และมีข้อมูลสนับสนุนน่าเชื่อถือ

๔) เพื่อการควบคุม (Control) เมื่อสามารถทำนายเหตุการณ์ต่าง ๆ ล่วงหน้าได้ จึงทำให้สามารถควบคุมเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ ไม่มีประโยชน์ ไม่ให้สิ่งดังกล่าวนี้เกิดขึ้นได้ ในทางตรงกันข้าม ถ้าสิ่งที่จะเกิดขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่พึงประสงค์และมีประโยชน์ เราก็สามารถสนับสนุนส่งเสริมให้สิ่งนั้นเกิดขึ้นได้ เช่น จากตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว ถ้าหากต้องการไม่ให้เกิดปัญหาสภาพของวัดในชุมชนตามแนวเขตชายแดนไทย-กัมพูชา ที่พระสงฆ์จำพรรษาอยู่มีจำนวนน้อย ประเภทของพระสงฆ์ที่มีอยู่ส่วนใหญ่จะเป็นพระหลวงตา เป็นผู้บวชเมื่อแก่ ขาดความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ไม่สามารถเทศน์ หรือ สอนคนในชุมชนให้เข้าใจในหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ส่วนคนหนุ่มในชุมชนที่เข้ามาบวชก็จะอยู่ได้ไม่นาน คือประมาณ ๓-๗ วัน ก็สามารถหาแนวทางแก้ไข โดยควบคุมเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ และเสริมสร้างปัจจัยที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้น เช่น สร้างงานให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อไม่ให้คนหนุ่มออกไปหางานทำกับบริษัทในจังหวัดอื่น ๆ สนับสนุนให้คนในชุมชนบวชเป็นสามเณร และอุปสมบทเป็นพระภิกษุตั้งแต่อายุยังน้อย ส่งให้ท่านได้รับการศึกษาในทางโลกและทางธรรมในระดับที่สูงขึ้น เมื่อพระภิกษุและสามเณรเหล่านี้จบการศึกษา ก็จะกลับมาอยู่จำพรรษาที่วัดในชุมชนก็จะทำให้สภาพปัญหาการขาดแคลนพระสงฆ์ในเขตชายแดนไทย - กัมพูชา ดังที่กล่าวมาได้รับการแก้ไขให้ดีขึ้น เหล่านี้เป็นการควบคุมเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ และไม่มีประโยชน์ ไม่ให้สิ่งดังกล่าวนี้เกิดขึ้น ในทางตรงกันข้าม ถ้าสิ่งที่จะเกิดขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่พึงประสงค์และมีประโยชน์ เราก็สามารถสนับสนุนส่งเสริมให้สิ่งนั้นเกิดขึ้นได้ เป็นต้น

สำหรับจุดมุ่งหมายของการวิจัยทางพระพุทธศาสนา ส่วนหนึ่งอาจจะกำหนดจุดมุ่งหมายเหมือนกันกับการวิจัยทั่ว ๆ ไป แต่จุดมุ่งหมายเฉพาะทางในส่วนที่เป็นการวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนาก็จะต้องถูกกำหนดเอาไว้ด้วยเช่นกัน พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ได้สรุปจุดมุ่งหมายของการวิจัยทางพระพุทธศาสนาไว้ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้ ๑) เพื่อให้รู้จักตัวเราเองที่เป็นไทย ๒) เพื่อเอาไปใช้ในวิชาการสมัยใหม่ ในสาขาต่าง ๆ เท่าที่เราเกี่ยวข้อง ๓) เพื่อความเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้ ที่ว่าจะมีอะไรให้แก่อารยธรรมโลกหรือไปช่วยแก้ปัญหาของโลก¹²

สรุปจุดมุ่งหมายของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา ส่วนหนึ่งอาจจะกำหนดจุดมุ่งหมายเหมือนกันกับการวิจัยทั่ว ๆ ไป คือ เพื่อบรรยาย เพื่ออธิบาย เพื่อทำนาย และเพื่อควบคุม สำหรับจุดมุ่งหมายเฉพาะของการวิจัยทางพระพุทธศาสนา คือ เพื่อให้รู้จักตัวเราเอง เพื่อเอาไปใช้ในวิชาการสมัยใหม่ในสาขาต่าง ๆ เท่าที่เราเกี่ยวข้อง เพื่อความเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้แก่อารยธรรมโลกหรือไปช่วยแก้ปัญหาของโลกได้ด้วย

๑.๒.๓ ลักษณะของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา

บุญชม ศรีสะอาด ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับลักษณะของการวิจัย ไว้ว่า การวิจัยแต่ละประเภทย่อมมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ตามจะมีลักษณะที่ร่วมกันโดยทั่วไป ๑๐ ประการ ดังนี้

- ๑) เป็นกิจกรรมที่ใช้ปัญญา การวิจัยต้องใช้ความรู้ ความคิด และความสามารถ
- ๒) เป็นการแสวงหาความรู้ ผู้วิจัยจะทำวิจัยในเรื่องที่ยังไม่ชัดเจน หรือยังไม่ปรากฏความรู้นั้นมาก่อน
- ๓) เป็นการสร้างสรรค์ผลการวิจัยทำให้เกิดความรู้ใหม่มีสิ่งประดิษฐ์ใหม่เกิดขึ้น
- ๔) มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนชัดเจน ผู้วิจัยจะมีจุดมุ่งหมายในการวิจัยของตนที่กำหนดไว้แน่นอนและชัดเจน
- ๕) มีระบบแบบแผน การวิจัยจะดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนตามกระบวนการ แบบแผนของการวิจัยประเภทนั้น ๆ
- ๖) ใช้เครื่องมือหรือเทคนิคที่มีความเที่ยงตรงเชื่อถือได้
- ๗) มีการจัดกระทำกับข้อมูลที่รวบรวมมา เช่น จัดกลุ่ม คำนวณค่าสถิติ วิเคราะห์ แปลความหมาย และสรุปผล

¹² พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), มหาวิทยาลัยกับงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๖๗.

๘) ดำเนินการอย่างรอบคอบ รัดกุม เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดหรือบกพร่อง ซึ่งจะอาศัยการวางแผนที่ดี การค้นคว้ากว้างขวาง และการป้องกันความผิดพลาด

๙) ไม่มีอคติใด ๆ มุ่งให้ได้ข้อความจริงหรือสัจจะ

๑๐) ยึดหลักเหตุผล การตัดสินใจดำเนินการใดๆ กระทำบนพื้นฐานของหลักเหตุผล สามารถตอบได้อย่างชัดเจนถูกหลักการและหลักเหตุผลว่า ทำไมจึงเลือกกลุ่มตัวอย่างเช่นนั้นทำไมจึงใช้เครื่องมือ หรือเทคนิคเช่นนั้น เป็นต้น หากเป็นการวิจัยทางการวัดทุกชนิดจะมีลักษณะ ๑๐ ประการดังกล่าวมานี้¹³

สำหรับงานวิจัยทางพระพุทธศาสนามีลักษณะของการแสวงหาความรู้ความจริงใน ๒ ด้านดังต่อไปนี้ คือ

ด้านที่ ๑ เป็นการแสวงหาความรู้ความจริงเกี่ยวกับวัตถุ (สสาร) การวิจัยในด้านนี้จะมีลักษณะที่ร่วมกันกับการวิจัยโดยทั่วไป ดังที่กล่าวมาแล้ว คือ เป็นกิจกรรมที่ใช้ปัญญา เป็นการแสวงหาความรู้เป็นการสร้างสรรค์ มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนชัดเจน มีระบบแบบแผน ใช้เครื่องมือหรือเทคนิคที่มีความเที่ยงตรงเชื่อถือได้ มีการจัดกระทำกับข้อมูลที่รวบรวมมา ดำเนินการอย่างรอบคอบ รัดกุม ไม่มีอคติใด ๆ มุ่งให้ได้ข้อความจริงหรือสัจจะ ยึดหลักเหตุผล ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นเรื่องที่ทางวิทยาศาสตร์นำมาใช้เป็นปกติอยู่แล้วคือเป็นวิธีการที่พัฒนามาจากการแสวงหาความรู้ความจริง แบบนิรนัย (Deductive) และแบบอุปนัย (Inductive) นั่นเอง ซึ่งการนิรนัยนี้เทียบกันได้อีกกับ จินตามยปัญญา ในทางพระพุทธศาสนา และการอุปนัยนี้เทียบได้กับ สุตมยปัญญา ในทางพระพุทธศาสนา เพราะลักษณะการวิจัยที่เป็นการแสวงหาความรู้ความจริงเกี่ยวกับวัตถุ โดยการใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์นี้ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นลักษณะของการใช้ปัญญาเพียง ๒ ระดับนี้ ก็สามารถเข้าถึงความรู้ความจริงทางด้านวัตถุได้

ด้านที่ ๒ เป็นการแสวงหาความรู้ความจริงเกี่ยวกับสิ่งที่มีใจวัตถุ (อสสาร) เป็นความรู้ความจริงระดับที่สูงกว่า จินตามยปัญญา และ สุตมยปัญญา ความรู้ความจริงประเภทนี้จะรู้ได้โดย "ภาวนามยปัญญา" ลักษณะการวิจัยแบบนี้ เป็นลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น ซึ่งวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้มีข้อจำกัดนำมาใช้กับลักษณะของการวิจัยแบบนี้ไม่ได้เลย

¹³ บุญชม ศรีสะอาด, การวิจัยทางการวัดผลและประเมินผล, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓.

เครื่องมือที่ทำให้เข้าถึงความรู้ความจริงประเภทนี้ ที่ใช้กันอยู่ในทางพระพุทธศาสนาก็คือ การปฏิบัติ วิปัสสนากัมมัฏฐาน หรือจะใช้สมถกัมมัฏฐาน เป็นฐานแล้วเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานต่อกันไปก็ได้ ซึ่งวิธีการดังกล่าวมีหลักปฏิบัติชัดเจนอยู่แล้วในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงไม่น่ามากล่าวไว้ในที่นี้

ดังนั้น ลักษณะของการวิจัยแต่ละประเภทย่อมมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกัน การวิจัยทั่วไป เป็นกิจกรรมที่ใช้ปัญญา เป็นการแสวงหาความรู้อย่างสร้างสรรค์ มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน มีระบบแบบแผน เครื่องมือหรือเทคนิคที่นำมาใช้มีความเที่ยงตรงเชื่อถือได้ มีการจัดกระทำกับข้อมูลที่รวบรวมมา มีการดำเนินการอย่างรอบคอบ รัดกุมไม่มีอคติใด ๆ มุ่งให้ได้ข้อความจริง ยึดหลักเหตุผล ส่วนลักษณะของการวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนา มีบางอย่างที่เป็นลักษณะร่วมกับการวิจัยทั่วไป แต่มีบางอย่างที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง เช่น การแสวงหาความรู้ความจริงระดับสูงที่เรียกว่า ภาวนามยปัญญา ต้องใช้เครื่องมือหรือเทคนิควิธีการของวิปัสสนากัมมัฏฐาน หรือจะใช้สมถกัมมัฏฐาน เป็นฐานแล้วเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานต่อกันไป ก็ได้

๑.๒.๔ ประเภทของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา

ประเภทของงานวิจัยทั่วไป เราสามารถแบ่งได้หลายลักษณะขึ้นอยู่กับว่า จะอาศัยหลักเกณฑ์ใด มาใช้ในการแบ่ง เช่น

๑) แบ่งตามลักษณะของประโยชน์ที่ได้รับจากผลงานวิจัย อาจแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑.๑) การวิจัยบริสุทธิ์หรือการวิจัยพื้นฐาน (Pure Research or Basic Research) เป็นการวิจัยที่มุ่งแสวงหาความรู้เพื่อนำไปสร้างเป็นกฎหรือทฤษฎี อาจจะไม่ได้มุ่งที่จะนำเอาผลของการวิจัยไปใช้ในทันทีทันใด เช่น การศึกษาโครงสร้างของอะตอม การพัฒนาทฤษฎีการเสริมแรง เป็นต้น ตัวอย่างของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา เช่น การวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” โดย วีระชาติ นิมอนงค์,¹⁴ การวิจัยเรื่อง “การศึกษา รูปแบบการจัดระเบียบสังคมตามแนวพุทธศาสตร์” โดย ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ และคณะ¹⁵ เป็นต้น

¹⁴ วีระชาติ นิมอนงค์, การศึกษารูปแบบการจัดระเบียบสังคมตามแนวพุทธศาสตร์”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗)

¹⁵ ทวีศักดิ์ ทองทิพย์และคณะ, “การศึกษารูปแบบการจัดระเบียบสังคมตามแนวพุทธศาสตร์”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖)

๑.๒) การวิจัยประยุกต์ (Applied Research) เป็นการวิจัยที่เน้นการนำผลการวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ตัวอย่างของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา เช่น การวิจัยเรื่อง “การนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปใช้ในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมโดยครอบครัวในชุมชนเข้มแข็งเพื่อป้องกันและลดปัญหาเสพติดของเด็กและเยาวชน” โดย พระมหาบุญช่วย สิริธโร และคณะ,¹⁶ การวิจัย เรื่อง “การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้แบบบูรณาการเพื่อเสริมสร้างสุขภาพจิตและคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชน” โดย ไฉไลฤดี ยูวะศิริ¹⁷ เป็นต้น

๑.๓) การวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) เป็นการวิจัยที่เน้นการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงานในทันที เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เหมาะสำหรับผู้ปฏิบัติการที่ต้องการนำผลการวิจัยไปใช้แก้ปัญหาในการปฏิบัติงานขณะนั้น ตัวอย่างของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา เช่น การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนวิชาภาษาบาลี หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสยามหลวง” โดย เวทย์ บรรณกรกุลและคณะ,¹⁸ การวิจัยเรื่อง “การศึกษาประสิทธิภาพเอกสารคำสอนรายวิชา ๐๐๐ ๒๑๐ ตรรกศาสตร์เบื้องต้น สำหรับนิสิตชั้นปีที่ ๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์” โดย ทวีศักดิ์ ทองทิพย์,¹⁹ เป็นต้น

๒) แบ่งตามระเบียบวิธีวิจัยอาจจะแบ่งได้ ๓ ประเภท คือ

๒.๑) การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Research) เป็นการวิจัยเพื่อหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นผ่านมาแล้วในอดีต โดยเก็บข้อมูลจากหลักฐานที่ยังเหลืออยู่ เช่น อาจจะเป็นบุคคลที่เคยอยู่ในเหตุการณ์ เอกสาร รูปภาพ โบราณวัตถุที่ขุดค้นพบ สิ่งพิมพ์ บันทึกต่าง ๆ เป็นต้น ตัวอย่างของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา เช่น การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์คัมภีร์พระพุทธศาสนา ปัญญาใน

¹⁶ พระมหาบุญช่วย สิริธโร และคณะ, “การนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปใช้ในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมโดยครอบครัวในชุมชนเข้มแข็งเพื่อป้องกันและลดปัญหาเสพติดของเด็กและเยาวชน”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓)

¹⁷ ไฉไลฤดี ยูวะศิริ, “การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้แบบบูรณาการเพื่อเสริมสร้างสุขภาพจิตและคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชน”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔)

¹⁸ เวทย์ บรรณกรกุลและคณะ, “การพัฒนาบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนวิชาภาษาบาลี หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสยามหลวง”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓)

¹⁹ ทวีศักดิ์ ทองทิพย์, “การศึกษาประสิทธิภาพเอกสารคำสอนรายวิชา ๐๐๐ ๒๑๐ ตรรกศาสตร์เบื้องต้น สำหรับนิสิตชั้นปีที่ ๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒)

ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ชื่อเรียกและพัฒนาการ” โดย บรรจบ บรรณรุจิ,²⁰ การวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาธรรมและคติธรรมจากวรรณกรรมอีสานในหนังสือใบลาน” โดย พระครูกิตติคุณโณภาสและคณะ²¹

๒.๒) การวิจัยเชิงบรรยาย (Description Research) เป็นการวิจัยที่มุ่งบรรยายถึงลักษณะหรือสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นโดยผู้วิจัยมีส่วนร่วมในเหตุการณ์นั้น ๆ โดยตรง และให้ปรากฏการณ์นั้นเกิดขึ้นไปตามธรรมชาติ เช่น การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) การศึกษารายกรณี (Case Studies) การศึกษาติดตามผล (Follow-up Studies) การศึกษาเชิงสหสัมพันธ์ (Correlational Research) เป็นต้น ตัวอย่างของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา เช่น การวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวทางพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๑” โดยทวีศักดิ์ ทองทิพย์ และคณะ,²² การวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมการรักษาศีล ๕ ของเด็กเยาวชนบ้านโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” โดยบุญหนา จิมานัง²³ เป็นต้น

๒.๓) การวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Research) เป็นการวิจัยที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรภายใต้การจับกระทำทดลองที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้น เป็นการศึกษาความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล ตัวอย่างของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา เช่น การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคอมพิวเตอร์ช่วยสอนนักเรียนธรรมศึกษาศรี ธรรมศึกษาโท และธรรมศึกษาเอก”, โดย พระมหาศรีทนต์ समाจาโร และคณะ²⁴ การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคอมพิวเตอร์ช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนาสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาชั้นปีที่ ๑ - ๖ ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔” โดย พีรวัดน์ ชัยสุข และคณะ²⁵ เป็นต้น

²⁰ บรรจบ บรรณรุจิ, “การวิเคราะห์คัมภีร์พระพุทธศาสนา ปัญหาในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ชื่อเรียกและพัฒนาการ” รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘)

²¹ พระครูกิตติคุณโณภาสและคณะ, “ศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาธรรมและคติธรรมจากวรรณกรรมอีสานในหนังสือใบลาน” รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘)

²² ทวีศักดิ์ ทองทิพย์และคณะ, “การศึกษาแนวทางพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๑” รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙)

²³ บุญหนา จิมานัง, “พฤติกรรมการรักษาศีล ๕ ของเด็กเยาวชนบ้านโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐)

²⁴ พระมหาศรีทนต์ समाจาโร และคณะ, “การพัฒนาคอมพิวเตอร์ช่วยสอนนักเรียนธรรมศึกษาศรี ธรรมศึกษาโท และธรรมศึกษาเอก”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖)

²⁵ พีรวัดน์ ชัยสุข และคณะ, เรื่อง “การพัฒนาคอมพิวเตอร์ช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนาสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาชั้นปีที่ ๑ - ๖ ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔”, รายงานการวิจัย (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖)

๓) แบ่งตามประเภทของข้อมูลอาจจะ แบ่งได้ ๒ ประเภท คือ

๓.๑) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณ มุ่งทดสอบสมมติฐาน เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเป็นหลัก ตัวอย่างของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา เช่น การวิจัยเรื่อง “ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน”, โดย พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี และคณะ²⁶, การวิจัยเรื่อง “การติดตามและประเมินผลผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรมัชฌิมอาภิธรรมิกะเอก ของอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” โดย พระครูวิมลธรรมรังสี²⁷ เป็นต้น

๓.๒) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาปรากฏการณ์ของสังคมในสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นจริงในธรรมชาติ โดยผู้วิจัยจะมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการวิจัยด้วยตนเอง เป็นต้น ตัวอย่างของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา เช่น การวิจัยเรื่อง “พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่า: กรณีศึกษาวัดหนองป่าพงและสาขา” โดย สุพิมล ศรศักดิ์ดา และคณะ²⁸ เป็นต้น นอกจากนี้ การแบ่งประเภทของการวิจัยยังมีอยู่อีกหลายลักษณะ เช่น แบ่งตามสาขาวิชา แบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของตัวแปร ซึ่งงานวิจัยเรื่องหนึ่ง ๆ อาจจะจัดอยู่ในประเภทของงานวิจัยได้มากกว่า ๑ ประเภทก็ได้

พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปถุโณ) ได้จัดประเภทงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาไว้เป็น ๔ กลุ่ม ดังนี้ คือ

- ๑) ทฤษฎีหรือหลักการในทางพระพุทธศาสนา
- ๒) ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา
- ๓) วิเคราะห์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
- ๔) ประวัติบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา
- ๕) สถาปัตยกรรม ประติมากรรมทางพระพุทธศาสนา

²⁶ พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี และคณะ, “ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗)

²⁷ พระครูวิมลธรรมรังสี, “การติดตามและประเมินผลผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตร มัชฌิมอาภิธรรมิกะเอก ของอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐)

²⁸ สุพิมล ศรศักดิ์ดา และคณะ, “พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่า: กรณีศึกษาวัดหนองป่าพงและสาขา”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗)

- ๖) ภาษา และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา
- ๗) พระพุทธศาสนาหรือปรัชญากับศาสตร์สมัยใหม่
- ๘) วรรณคดี ทำที่ของบุคคลต่อหลักธรรม หรือลัทธิ หรือต่อสถาบัน ต่อเหตุการณ์ หรือต่อบุคคล (วิจัยเชิงปริมาณ)
- ๙) สัมฤทธิผล ประสิทธิภาพของการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง (วิจัยเชิงปริมาณ)²⁹

ประเภทของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา เราสามารถนำเกณฑ์ของงานวิจัยทั่วไปที่กล่าวไว้ข้างต้นมาใช้ในการแบ่งประเภทได้เช่นเดียวกันขึ้นอยู่กับลักษณะการวิจัย เช่น ถ้าต้องการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงที่เป็นตัว กฎ ทฤษฎี ลักษณะของการวิจัยก็เป็นการวิจัยพื้นฐาน ถ้าต้องการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ก็เป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ หรือถ้าหากต้องการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงในการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ก็เป็นการวิจัยประยุกต์ เป็นต้น

สรุปประเภทของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาเราสามารถนำเกณฑ์ของการวิจัยทั่วไปมาใช้ในการแบ่งประเภทได้เช่นเดียวกันขึ้นอยู่กับลักษณะการวิจัยว่าเป็นการวิจัยในลักษณะใด

๑.๒.๕ ขอบเขตของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา

การวิจัยโดยทั่วไป เรามักจะกำหนดขอบเขตของการวิจัยเอาไว้ จึงจะทำให้เรากำหนดสิ่งที่เราศึกษาได้ชัดเจนว่ามีขอบเขตเท่าใด การแปลผลจึงจะชัดเจนมีความคลาดเคลื่อนน้อย เช่น ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย ขอบเขตด้านตัวแปร ขอบเขตด้านเนื้อหา และขอบเขตด้านระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย ตัวอย่างเช่น ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย เช่น การศึกษาครั้งนี้ศึกษาเฉพาะนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ ๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ภาคการศึกษาที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๕๔ เท่านั้น ขอบเขตด้านตัวแปร เช่น ตัวแปรอิสระ ได้แก่ การสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่มตัวแปรตาม ได้แก่ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ขอบเขตด้านเนื้อหา เช่น ศึกษาเฉพาะเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในรายวิชาตรรกศาสตร์ เรื่องความเป็นปฏิปักษ์ของอัญติ ขอบเขตด้านระยะเวลา ใช้เวลาในภาคการศึกษาที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๕๔

การวิจัยทางพระพุทธศาสนา เมื่อเราจะทำการวิจัยเราควรที่จะกำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ให้ชัดเจนเช่นเดียวกันกับการวิจัยทั่วไปก็ได้ เช่น ด้านกลุ่มเป้าหมาย ด้านตัวแปรที่ศึกษา ด้านเนื้อหา และ

²⁹ พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปณโณ), แนวการเขียนหัวข้อ โครงร่าง และวิทยานิพนธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๒-๔๓.

ด้านระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา การกำหนดขอบเขตในการวิจัยจะเป็นตัวบ่งชี้ถึงปริมาณงานที่เรากำลังดำเนินการวิจัยอยู่ว่ามีมากน้อยเพียงใด และปริมาณงานดังกล่าวสามารถทำให้สำเร็จในขอบเขตของช่วงระยะเวลาที่กำหนดไว้ได้

สรุป ขอบเขตของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนามีดังนี้ คือ ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย ขอบเขตด้านตัวแปร ขอบเขตด้านเนื้อหา และขอบเขตด้านระยะเวลา ขอบเขตของการวิจัยแต่ละเรื่องจะเป็นตัวบ่งชี้ปริมาณ งานที่เรากำลังดำเนินการอยู่ว่ามีมากน้อยเพียงใดได้อีกทางหนึ่งด้วย

๑.๒.๖ ประโยชน์ของงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา

กระบวนการวิจัยเป็นวิธีการแสวงหาความรู้และความจริงวิธีหนึ่งที่มีความน่าเชื่อถือ ผลของการวิจัยสามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อมนุษย์ได้มากมาย เช่น การวิจัยทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ผลของการวิจัยสามารถนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาได้ และการวิจัยยังสามารถพัฒนาสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นได้เสมอ เช่น ทางด้านสังคมศาสตร์ ด้านการแพทย์ ด้านธุรกิจการค้า ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผลของการวิจัยนำมาช่วยปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพ ช่วยให้พิสูจน์ ตรวจสอบ ทฤษฎี กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ช่วยให้เข้าใจ ปรากฏการณ์หรือสถานการณ์ ช่วยในการพยากรณ์ สถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง และผลที่ได้สามารถนำไปประกอบการตัดสินใจในการดำเนินงานต่าง ๆ ของหน่วยงานได้ด้วย

๑.๓ ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

การศึกษาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นการวางพื้นฐานความรู้ในเรื่องของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาให้เห็นเป็นภาพโดยรวมก่อนเพื่อให้เป็นพื้นฐานของความรู้สำหรับใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในบทต่อต่อ ๆ ไป ในหัวข้อนี้จะศึกษา ๔ ประเด็นได้แก่

- ๑) ความหมายของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา
- ๒) จุดมุ่งหมายของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา
- ๓) ลักษณะของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา
- ๔) ประเภทของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา แต่ละประเด็นมีรายละเอียด ดังนี้

๑.๓.๑ ความหมายของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

คำว่า งานวรรณกรรม มีความหมายค่อนข้างกว้างและครอบคลุมไปถึงงานเขียนทุกชนิด พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของ วรรณกรรมไว้ว่า “งานหนังสือ งานประพันธ์ บทประพันธ์ทุกชนิดทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง เช่น วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ วรรณกรรมของเสถียรโกเศศ วรรณกรรมฝรั่งเศส วรรณกรรมประเภทสื่อสารมวลชน งานนิพนธ์ที่ทำขึ้นทุกชนิด เช่น หนังสือ จุลสาร สิ่งเขียน สิ่งพิมพ์ ปาฐกถา เทศนา คำปราศรัย สุนทรพจน์ และ หมายความว่ารวมถึงโปรแกรมคอมพิวเตอร์ด้วย”³⁰ ซึ่งในเรื่องนี้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังที่ พงศ์ศักดิ์ สังข์วิทยุ กล่าวไว้ว่า คำว่า “วรรณกรรม” มีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Literature Works” หรือ “General Literature” และการใช้คำว่า วรรณกรรม มีปรากฏครั้งแรกในพระราชบัญญัติคุ้มครองศิลปะและวรรณกรรม พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยให้คำนิยาม “วรรณกรรมและศิลปกรรม” รวมกันไว้ว่า “วรรณกรรมและศิลปกรรม หมายความว่า การทำขึ้นทุกชนิดในแผนกวรรณคดี แผนกวิทยาศาสตร์ แผนกศิลปะ จะแสดงออกโดยวิธีหรือรูปร่างอย่างใดก็ตาม เช่น สมุด สมุดเล็ก และหนังสืออื่น ๆ เช่น ปาฐกถา เทศนา หรือวรรณกรรมอื่น ๆ อันมีลักษณะเช่นเดียวกัน หรือนาฏกวีกรรม หรือนาฏกวี-ดนตรีกรรม หรือแบบพ่อนรำและการเล่นแสดงให้คนดูโดยวิธีใด ๆ ซึ่งการแสดงนั้นได้กำหนดไว้เป็นหนังสือหรืออย่างอื่น” คำว่า วรรณกรรมก็ได้นิยามใช้กันแพร่หลายมาตามลำดับ และในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลย์สงคราม ได้มีวรรณกรรมและมีการส่งเสริมศิลปะการแต่งวรรณกรรมเพื่อรักษาวัฒนธรรมไทยอย่างเป็นทางการ³¹ พระศรีวิสุทธิคุณ (สฤณี ประชาด) ได้ให้ทรรศนะว่า คำว่า วรรณกรรม เป็นคำที่มีความหมายค่อนข้างกว้าง โดยจะหมายถึง งานเขียนหรือข้อเขียนทุกประเภทไม่จำเพาะว่างานนั้นจะมีธรรมชาติด้านเนื้อหาเหมือนกับวรรณคดีหรือไม่ก็ตาม³² จากข้อมูลที่สืบค้นมาได้นี้แสดงให้เห็นว่า งานเขียนทุกชนิดถือว่าเป็นวรรณกรรมได้ทั้งสิ้น แต่ถ้ามองงานเขียนประเภทใดจัดเป็นประเภทงานเขียนขั้นดีหรือดีเยี่ยม เราอาจจะเรียกงานเขียนประเภทนั้นว่า “วรรณคดี”

³⁰ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์ ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕๔-๑๐๕๕.

³¹ พงศ์ศักดิ์ สังข์วิทยุ, พื้นฐานความรู้ทางวรรณกรรม, ใน http://arc.nstru.ac.th/center/pongsak/e-learning/unit1_1.html (๒๙ มิถุนายน ๒๕๔๙).

³² พระศรีวิสุทธิคุณ (สฤณี ประชาด), การศึกษาวิเคราะห์หลักการและเหตุผลของการสร้างสรรค์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย, สารนิพนธ์ดุสิตวิทยบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๕), หน้า ๓๖.

ความหมายของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา นี้ จึงน่าจะเป็นงานเขียนหนังสือทุกชนิดที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา งานเขียนเหล่านี้ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา รวมไปถึงงานเขียนและงานวิจัยที่นักวิชาการได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมเอาไว้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันด้วย ถ้าเราจัดแบ่งลักษณะของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ตามพัฒนาการของคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่ใช้กันอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อาจจะแบ่งได้ ดังนี้ คือ

๑) วรรณกรรมที่อยู่ในชั้นบาลี ได้แก่ พระไตรปิฎก ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและที่แปลเป็นภาษาอื่นๆ เรียบร้อยแล้ว งานเขียนประเภทนี้ต้องรักษาหลักคำสอนที่เป็นพุทธพจน์แบบดั้งเดิมเอาไว้ไม่ให้ผิดพลาด หรือคลาดเคลื่อนออกไปจากหลักการ ดั้งเดิมของพระพุทธศาสนาและยังใช้เป็นหลักฐานในการอ้างอิงสำหรับงานเขียนรูปแบบอื่น ที่เขียนเกี่ยวกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาให้มีความน่าเชื่อถือได้อีกทางหนึ่งด้วย

๒) วรรณกรรมที่จัดอยู่ในชั้นอรรถกถา ได้แก่ คัมภีร์ที่ใช้อธิบายขยายความที่ปรากฏในชั้นบาลีนั้นให้มีความชัดเจนขึ้นอีกระดับหนึ่ง

๓) วรรณกรรมที่จัดอยู่ในชั้นฎีกา ได้แก่ คัมภีร์ประเภทอธิบายขยายความคัมภีร์อรรถกถา เช่น ฎีกาพาหุ เป็นต้น

๔) วรรณกรรมที่จัดอยู่ในชั้นโยชนา ได้แก่ คัมภีร์ประเภทที่บอกสัมพันธ์ศัพท์บาลีว่า ศัพท์ไหนเข้ากับศัพท์ไหนในต้นฉบับนั้น ๆ เช่น คัมภีร์โยชนาฎีกาสังคหะ เป็นต้น

๕) วรรณกรรมที่เป็นงานเขียนในลักษณะอื่น ๆ ที่ไม่จัดเข้าในลักษณะ ที่ ๑-๔ นั้น เช่น วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นงานเขียนเชิงวิชาการในรูปแบบต่าง ๆ งานวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนา และ รวมถึงโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่บรรจุข้อมูลที่เป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วย เป็นต้น

สรุปได้ว่า งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง งานเขียนหนังสือทุกชนิดที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา งานเขียนเหล่านี้ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา โยชนา รวมไปถึงงานเขียนทางด้านพระพุทธศาสนาในรูปแบบอื่นๆ รวมถึงงานวิจัยที่นักวิชาการได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมเอาไว้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่บรรจุข้อมูลที่เป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วย

๑.๓.๒ จุดมุ่งหมายของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

วรรณกรรมทั่วไปมีจุดมุ่งหมายของวรรณกรรมชนิดนั้นๆ อยู่แล้ว สำหรับผู้ที่สนใจสามารถศึกษาค้นคว้าจากเอกสารทางวิชาการเฉพาะด้านได้ ซึ่งจะไม่นำมากล่าวไว้ในที่นี้ จะกล่าวเฉพาะจุดมุ่งหมายของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาส่วนมากมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะสอนมนุษย์ให้รู้เกี่ยวกับการละเว้นการทำความชั่ว สอนให้ทำความดี และการทำจิตให้สะอาด ซึ่งเรื่องนี้เป็นจุดมุ่งหมายที่มีมาแต่เดิมในหลักการทางพระพุทธศาสนาแล้ว เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าวผู้เขียนวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาจึงใช้เทคนิคการเขียนหลายรูปแบบ บางเรื่องเขียนเป็น “ประเภทความเรียง” ที่เรียกว่า ร้อยแก้ว บางเรื่องเขียนเป็น “ประเภทคำประพันธ์” ที่เรียกว่าร้อยกรอง เป็นต้น ในเรื่องนี้มีนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา เช่น พระราชปรียัติ (สฤชดี สิริโร) กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไว้ว่า วรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยมากจะมุ่งสอนใจของบุคคลให้รู้ดีรู้ชั่ว กล่อมเกลาจิตใจให้ประณีตงดงามขึ้น เว้นจากสิ่งชั่วให้ประพฤตินิสัยที่ดีงาม จึงได้เรียกกันว่า **วรรณกรรมคำเทศน์** เช่น ไตรภูมิพระร่วง มหาชาติคำหลวง พระมาลัย คำหลวง เป็นต้น ส่วนวรรณกรรมที่มีเนื้อหาในด้านให้คำแนะนำในการดำเนินชีวิตจัดเป็น **วรรณกรรมคำสอน** เช่น สุภาสิตพระร่วง เพลงยาวถวายโอวาท สุภาสิตสอนหญิง กฤษณาสอนน้อง โลกนิติ คำโคลง เป็นต้น ความแตกต่างของวรรณกรรมสองประเภทนี้ ที่เห็นได้ชัด คือ วรรณกรรมคำเทศน์จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนธรรม คือ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ส่วนวรรณกรรมคำสอนจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับคำแนะนำสั่งสอนที่บุคคลทั่วไปปฏิบัติและใช้สั่งสอนเยาวชนในกลุ่มของตน เพื่อเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน วรรณกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาหรือวรรณกรรม คำเทศน์ มีจุดมุ่งหมายในการแต่งดังนี้

๑) มุ่งแสดงหลักธรรมในพระพุทธศาสนา คือ เพื่อแสดงหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ แทนการเทศน์ หรือ การสอนจากตัวบุคคลโดยตรง ดังนั้น วรรณกรรมจึงเป็นสื่อที่บันทึกหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาจากผู้นำเสนอไปยังผู้ศึกษาได้ง่ายและสะดวก เมื่อใดที่ผู้ศึกษาต้องการศึกษาสามารถทำการศึกษาได้ทันที เช่น วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่อง พระมงคลวิเสสเถา ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส แก่นพุทธศาสน์ ของพุทธทาสภิกขุ กรรมที่ปณี ของพระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) พุทธธรรม ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พุทธวิทยา ของ พร รัตนสุวรรณ เป็นต้น